Felsefe Yapmanın Yerli İmkanları

Vefa Taşdelen

- Felsefe yapmak, bir yeri olmaktır, bir yerde olmaktır. Felsefe hep bu yerden, bu konumdan görünür bize. Varlıktaki felsefi ve dilsel yapı, varoluş alanındaki bir kumaş gibi dokunulmuş anlam, ancak bu bakış açısından açık ve anlaşılır görünür gözümüze.

•

- Sorunsuzluk, yerli imkanlardan yararlanmanın önündeki engellerden biridir. İlk önce sorumuz olmalı, sorunumuz olmalı. Felsefe kendi sorularımızla, kendi sorunlarımızla ilişkilendirilerek yerli olanın imkanlarını algılayabilir. Ancak o zaman felsefe, yerliliğin potansiyelini harekete geçirebilir.

•

- "Bu konu beni hangi bağlamda ve hangi açıdan ilgilendiriyor?" sorusu, üzerine çalıştığım felsefenin bendeki karşılığını, yani anlamını oluşturur. Kendi dünyamda, kendisine bir karşılık bulamadığım bir felsefe ile ilgilenmek beni yaratıcı kılmaz. İçimizdeki potansiyel ancak kendi sorunumuz ve sorunlarımız karşısında kımıldar yerinden. Üzerinde durduğu zeminin ne olduğu sorusuna herkes cevap aramak ve bu soruyu ciddiye almak zorundadır.

Felsefe kendisini "gelenek" içinde üreten bir düşünce biçimidir. Gelenek dilsel, tarihsel, kültürel ve sanatsal bir bağlamdır. Her şeyden önce geçmişten gelen "deneyim"i, "birikim"i, dilsel kapasiteyi ifade eder. Bu özelliklerinden dolayı, gelenekten söz ettiğimiz her bir durumda, "yerlilik"ten de söz etmiş oluruz. Felsefe açısından yerliliğin anlamı nedir? Dahası,

doğasında "evrensellik" eğilimi bulunan bir etkinlik yerli olabilir mi? Yerlilik sözcüğü felsefenin, felsefi bilginin bütüncül, kavramsal ve teorik yapısına uygun mudur? Felsefe yerli olabilir mi? Bunlar, konu ile ilgili sorulması muhtemel sorulardır. Genel ve bütüncül bir bakış açısı ortaya koymak, "nedir" sorusunu sorarak özcü bir yönelim içine giren felsefi tutuma uygun düşmektedir. Bununla birlikte felsefe dilsel, tarihsel, kültürel açıdan, yerli bir ortamda doğar; diliyle kültürüyle, yaşam koşullarıyla, dünya algısıyla, inanış biçimleriyle, masalları ve mitolojisiyle yerli ortamın ürünüdür. Bu yerli ortam, onun evrensel duyarlığına, bütüncül yaklaşımına zarar vermez. Filozof yerel bir zeminde felsefesini üretir; bu şekilde yerli öğeler felsefeye katılır. Yerli olan hammaddedir, yerli olanla üretilen felsefe ise bütüncül ve kapsayıcı olma niteliği taşır.

1. Felsefe ve Yerlilik

Burada şöyle bir soru sorabiliriz: "Yerli"yi, "yerliliği" nasıl anlayabiliriz, nasıl anlamamız gerekir? Yerli olan kimdir, nedir? Yerliyi yerli yapan özellikler nelerdir? Yerli sözcüğü her halükarda bizi bir "yer"le, bir "konum"la, bir "kendine özgülük"le karşı karşıya getirir. "Özgülük" niteliği taşımayan yerli olamaz. "Özgü olan", "özgül olan"dır, özü olandır, tanımlayıcı olandır. Onda bir kişinin, bir ailenin, bir toplumun, bir ulusun, bir kültürün tanımlayıcı karakteri vardır. Özgülük bizi, yerliliği tanımlayan bir kavrama, "yer"e götürür. "Yer" bir sınırlılıktır. Onu kendine özgü kılan, kendi sınırları içinde olması, kendi sınırlarını başkasının sınırlarından ayırması, kendi varlığını kendi sınırları içinde inşa etmesidir. Bu özelliği ile kendi karşısına "ötekini" de koyar; zira öteki karşısında kendisi olur, başkasının sınırları karşısında kendi sınırlarını tanır, başkasın varlığı karşısında kendi varlığını kavrar. Yerlilik, kendi karşıtı olarak "yabancılık" gibi bir kavrama gereksinim duyar. Yabancı, "özgü olmayan"dır. Bu, negatif anlamda bir ötekileştirme değil, aksine yerliye yerli olma bilincini kazandıran bir kategoridir. Dilthey'ın deyişi ile "ben" kendisini ancak ötekide algılar, öteki ile kendisinin farkına varır.[1] Yabancı, bana kim olduğumu anlatır. O "özgü olan" değil, ama "özgü kılan"dır. Yerlilik ötekiyle/yabancıyla diyaloğa geçtiğinde, onu kendi hanesine, kendini onun hanesine aşina kıldığında, yerlilik özelliğini de yitirmeye başlar.[2] Yabancı ile diyalog, yerliliği bitiren bir özellik taşır.

Necati Öner, "Kültür" isimli makalesinde, kültürü, "özgü kültür" ve "ortak kültür" olmak üzere ikiye ayırır. Özgü kültür, bir ulusa özgü kültürdür; onu başkalarından ayıran, ulusun benliği durumunda olan kültürdür. Ortak kültür ise, bir ulusa değil, uluslara aittir.[3] Öner, "Zihniyet Farklılıkları ve Kültür" başlıklı makalesinde ise bir başka kültür sınıflaması yaparak "üniversel kültür"den ve "milli kültür"den söz eder. Üniversel kültür bilim, teknik, felsefe ve dinden; "milli kültür" ise dil, gelenek ve göreneklerden oluşur.[4] Bu ayrımdan hareketle söylersek, yerlilik, ortak kültüre değil özgü kültüre, üniversel kültüre değil milli kültüre aittir. Yerliliği üreten, bir zihniyet biçimidir. Öner, çeşitli zihniyet biçimlerinden söz

[1] Bkz. Wilhelm Dilthey, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, çev. Doğan Özlem, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999, s. 86.

[2] *Oikos*, ev, hane, barınak, mesken, ikametgâh anlamına gelen Grekçe bir sözcüktür. *Oikeíôsis*'in ise kendine alma, kendine mal etme, kendini sevme anlamları vardır. Evine ve hanesine alma, bağrına basma, kendine mal etme, özümseme anlamında başkaları ile olan ilişkimizi ve iletişimimizi de belirler. (Bkz. F. E. Peters, *Greek Philosophical Terms: A Historical Lection*, New York University Press, New York, 1976, s. 140. Türkçe çeviri için bkz. *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, çev. Hakkı Hünler, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2004). Eve alma, özümsemedir. Özümsemede eve alınanın eve benzetilmesi, eve katılması ve eve ait kılınması söz konusudur. Ama yalnız bu değildir: eve alırken, ona yer açılması, yeni geleni alacak şekilde evin yeniden tanzim edilmesi de söz konusudur. Eve ait kılınan artık evin dışında değil, içindedir; evdendir. O, kendi yabancılığı ile hanenin içine gelir. Bu gelişle hanenin anlam alanını, duyuş ve düşünüş tarzını da genişletir. Bir kültürün başka bir kültürle, bir dilin başka bir dille, bir ailenin başka bir aile ile temasında bir tür "karşılıklı özümseme" ve eve ait kılma durumu söz konusudur.

[3] Necati Öner, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 22, 38.

[4] Necati Öner *Felsefe Yolunda Düşünceler*, s. 53-54.

ederken zihniyeti "aklın düşünme ortamı" olarak tanımlar.[5] Aklın düşünme ortamları farklı olduğu için zihniyet biçimleri de farklıdır. "Aklın düşünme ortamı" ifadesi, yerli öğelere atıfta bulunur. Dil, tarih, kültür, gelenek, inanış biçimleri, etik değerler, bütün bunlar aklın düşünme ortamını oluşturan yerli öğelerdir. Bu öğeler, aklı bir şekilde düşünmeye yönlendirerek biçimlerini oluştururlar. Yerlilik, tümüyle "özgülük" alanında ortaya çıkan bir tür zihniyet, düşünüş ve yaşayış biçimidir.

Felsefi açıdan bakıldığında, yerlilik alanı, gündelik yaşantıların üretildiği bir alandır. Yerlilik, felsefi bakışla (*theoria*), gündelik yapıp etmelerin (*praxis*) alanından ayrılarak felsefe alanına girer. Felsefe yerli değildir, fakat filozof yerli koşullar içinde yaşar, yerli koşullar içinde felsefe yapar. Felsefenin içinden çıktığı ortam, yerli bir ortamdır; dili ile, tarihi ile, geleneği ile yerli bir kültürdür. Filozofun ayakları yerliliğin sularındadır. *Theoria*, yerliliğin "özgü" dilini felsefenin evrensel ve "kapsayıcı" diline tercüme eder. Bu durumda yerlilik, felsefeye kendisini katan, felsefeyi zenginleştiren bir "özgü durum" olarak ortaya çıkar. Yerlilik, bir kez felsefenin diline dönüştü mü, yerlilik olarak kalmaz artık. Felsefeye yerel motifleri katmak felsefeyi yerlileştirmek değil, aksine yeli olanı evrensel kılmak demektir. Bunun aksini düşünemeyiz. Zira yerlileşmek felsefeyi kendi doğasından uzaklaştırmak olacaktır. Onun yerli olanla ilişkisi "yerlileşmek" şeklinde ortaya çıkmaz; yerli olanı evrenselleştirmek, evrensel olanın ifade imkânına katmak şeklinde ortaya çıkar. Burada yerlileşen felsefe değil, felsefeleşen ve bu şekilde özsel bir dönüşüme uğrayan yerliliğin kendisidir. Felsefe, "en üst düzeyde bir düşünme biçimi" olarak[6] yerli olmasa da, yerli olanın imkânlarından yararlanan bir çabadır. Bu şekilde evrenselin diline dönüşen yerli öğe, bu dönüşümüne karşın, yine de kendi kökeninin, ait olduğu kültürün karakterini taşımaktan geri kalmaz. Felsefe orijinal olabilmek, kültür içinde bir zemin ve karşılık bulabilmek için bu yerli katkıya ihtiyaç duyar. Kendi yerli öğeleri ile felsefeye katılmayan toplumlar, felsefeye uzak ve yabancı toplumlardır. Ancak kendimizi kattığımızda, felsefe bize de ait bir düşünme biçimi olmaya başlar. Bir kültür açısından felsefeyi tanımlayan şey, o kültüre özgü düşünüş biçiminin felsefeye yaptığı özgün katkıda bulunur. Felsefe, kendisine katkı sunmayanlar karşısında susar. Onun diyaloğu, bir alışverişe benzer. Yalnız felsefeden alarak, felsefi diyaloğa katılamayız; onu üretmemiz de gerekir.

2. Türkiye'de Felsefenin Yerli İmkânları

Bir yere ait olurken, o yer üzerindeki yaşantılarımızla, o yeri kendimize ait kılarız. Yerlilik bu anlamda sadece "ait olmak" değil, "ait kılmak"tır da. Yerlilik, kendi konumumuzda, kendi yerimizde ürettiğimiz yaşantılar ve özgülüklerdir. Duygularımız, düşüncelerimiz, hislerimiz, inançlarımızla bir yaşantı oluşturduğumuzda, yerliliği üretmeye de başlarız. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye'de felsefe yapmanın yerli imkânları arasında, öncelikle üretilmiş olan düşünce birikimleri yer alır. Zira felsefe yapmak, felsefenin sorunlarından hareket etmek, düşünceden düşünceyi çıkarmaktır. Felsefe kendisini hep kendi tarihine refere ederek kurar. Yazılı ve sözlü geleneğimiz, felsefe yapmanın yerli imkânları içinde yer alır. Kültür ve sanat mirasımız felsefi düşüncenin oluşumuna doğrudan etki eder. Felsefe bir kültür ortamı ile alakalıdır. Felsefe, bu kültürün sanatıyla, ahlakıyla, dili ve dünya görüşüyle organik bir bütünlük içinde bulunur. Bu makalede yerliliğin felsefe açısından

[5] Necati Öner, "Felsefi Tutum", *Felsefe, Eğitim, Sanat: Saffet Bilhan Armağanı*'nda, der: S. Büyükdüvenci, V. Taşdelen, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s. 199.

[6] Heidegger, düşünmemeyi "en büyük kaygı" olarak öne çıkardığı ve en iyi filozofların düşündüğünü söylediği *Düşünmek Ne Demektir* (*Was heisst denken?*) isimli yazısında, "Düşünmenin ne olduğunu ancak kendimiz bizzat düşünerek anlayabiliriz" der.[6] Cümleyi şu şekilde de kurabiliriz: Felsefenin ne olduğunu, ancak bizzat felsefe yaparak anlayabiliriz. Çünkü felsefe yapmak, yani filozofluk, Heidegger'e göre gerçek düşünme biçimidir. Buna göre gerçek kaygı da felsefesizlikte ortaya çıkar. Düşünce esas olarak felsefede cereyan eder. (Bkz. Martin Hidegger, *Düşünmek Ne Demektir?*, çev. Rıdvan Şentürk, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2010, s. 3).

imkânları, (1) Tefekkür geleneği, (2) dilin imkânı, (3) yerin kendi imkânı olarak üç başlık altında ele alınacaktır.

2.1. Tefekkür Geleneği

Kimi felsefecilerimiz tarafından kültürümüzde bir felsefe geleneğinin değil, bir tefekkür geleneğinin olduğu hususu üzerinde durulmuştur. Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*'nda "yüksek felsefe" ve "halk felsefesi" diye bir ayrıma gider; "Türklerde yüksek felsefe terakki etmemiş olmakla beraber halk felsefesi gayet yüksektir" der.[7] Gökalp, "yüksek felsefe"den soyut düşünme gücüyle ortaya konulmuş, bilimin verilerinden yararlanarak oluşturulmuş düşünme biçimini anlar. Bu düşünüş biçimini, "muakale" (spekülasyon) özelliği ile niteler. Ona göre muakale genellikle rahata, huzura ermiş toplumlarda görülür. Ekonomik olarak belirli refah seviyesine erişememiş, zamanını savaşarak geçiren toplumlarda ise muakaleye dayalı bir düşünme biçimi gelişmemiştir.[8] Felsefe evrensel olabileceği gibi ulusal da olabilir. "Halk felsefesi"ni ise Gökalp'in yaptığı açıklamalardan hareketle daha çok pratik hayatla ilgisi olan, gündelik yapıp etmelerde sağlıklı kararlar almayı sağlayan "pratik düşünüş biçimi" olarak anlayabiliriz. Mitoloji, kosmogoni, atasözü, destan, halk hikâyesi, efsane, masal gibi sözlü gelenek öğelerinde ortaya çıkan düşünce yapısı, "halk felsefesi"ni oluşturur.

Hilmi Ziya Ülken'e göre ulusal bir felsefeden söz edilemez. Felsefe evrensel, tefekkür ise ulusaldır. Ulusal tefekkür, bir ulusun düşünüş yollarını gösterir.[9] Tefekkür, genel anlamda bakıldığında, uygarlığın bilinci, özü ve ruhudur. Ülken'e göre, üç tür tefekkür biçiminden söz edilebilir: (1) Kolektif tefekkür, (2) şahsi tefekkür, ve (3) teknik tefekkür. Gökalp'in "halk felsefesi" dediği tefekkür biçimi, Ülken'de "kolektif tefekkür" adını alır. Ona göre kolektif tefekkür, "bütün bir milletin ırkî seciyesi tarafından meydana getirilmiş olan, fakat üzerinde hiçbir şahsın ayrıca hissesi olmayan amelî bir felsefedir."[10] Tarihin derinliklerinden birikerek günümüze doğru gelen bu tefekkür biçimi, kosmogonilerden, mitolojilerden ve hikmetten oluşur. Şahsi tefekkürde ise bir toplumun değil, toplum içindeki bireylerin düşünce üretimleri söz konusudur. Bu tefekkür biçimi felsefe, *mysticisme* (tasavvuf, sırrîlik) ve edebiyat olmak üzere üçe ayrılır. Edebiyat, tasavvuf ve sırrilik gibi tutumları ihtiva eden mistisizm, esin ve imgeleme dayalı bir üretim biçimleridir. Bu nedenle onların ortaya çıkışında, toplumların değil bireylerin kişisel çaba ve yaratıcılıkları etkili olur. Felsefe ise rasyonel ve sistemli bir çabadır. Tefekkür biçimlerinin sonuncusu olan teknik tefekkürde ise bilim, ekonomi ve yönetim yer alır. Ülken, Türk halkının zihinsel gelişimini ele alacak tefekkür tarihini, (1) payen Türk tefekkürü, (2) İslami Türk tefekkürü, ve (3) modern Türk tefekkürü olmak üzere üçe ayırır.

---

[7] Bkz. Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Nilüfer yayıncılık, Anlara, 2008, s. 158-160.

[8] "Bütün hayat-ı tarihiyesinde, bütün mevcudiyet-i ictimaiyesinde cengaverlikten büyük bir haslet göstermemiş, zaferden büyük bir zevk duymamış olan Türk milleti neşe-i cihangiri ile fütühat peşinde koşmaktan fariğ olmamış ki –sürekli bir surette yani asırlarca mütemadiyen ilim ve felsefe ile uğraşmaya vakit bulabilmiş olsun! Bu sebepledir ki ve pek tabiidir ki halis Türk lisanı felsefe ve ilim ifadesine kabil olacak bir derece-i kemale erememiş! At sırtından inip rahle ve destgah başına oturarak çalışmadıkça bu olamazdı." (Rıza Tevfik, a.g.y., s. 63. Mustafa Kara'nın Bir Felsefe Dili Kurmak isimli eserinin içinde)

- Ziya Gökalp de aynı düşünceyi dile getirir: Savaş etmekten felsefe yapmaya zaman ve imkan bulamadık.[8] Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları, s. 159. Türkler savaşmaktan felsefe yapmaya zaman bulamadılar. Ziya Gökalp de bu fikirdedir.[8]

[9] Bkz. Hilmi Ziya Ülken, "Felsefi ve Ulusal Tefekkür", Ülkü Halkevleri Mecmuası, sayı: 23, yıl: 1935 (Akt. Hilmi yavuz, *Türkiye'nin Zihin Tarihi*, Timaş yayınları, İstanbul, 2009, s.114).

[10] Hilmi Ziya Ülken, *Türk Tefekkürü Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 7, 46.

Hilmi Ziya, bütün bu tefekkür alanlarının, orta öğretimde edebiyat derslerine paralel bir ders olarak okutulması gerektiğini düşünür; bu amaçla *Türk Tefekkürü Tarihi*'ni yazar. Ona göre, edebiyatımız, fikir hayatımızdan daha orijinal değildir. Bir başka deyişle, en az edebiyat tarihi kadar özgün bir tefekkür tarihimiz vardır. Dolayısıyla kültürümüzde kavramsal, kuramsal, sistematik düşünme biçimi yerine, edebiyat eserleri ile düşünme, dünyayı, insanı ve varoluşu bir edebiyat eseri aracılığı ile öyküleyici, betimleyici ve sistematik olmayan bir tarzda kavrama geleneği söz konusudur. Bu gelenek Fuzulî'den Şeyh Galib'e, Yunus Emre'den Aşık Veysel'e tefekkür geleneği, "muakale" anlamında olmasa da, şahsi tefekkürün bir başka biçimi olarak sürüp gitmektedir. Bu gelenekte düşüncelerini, dünya algısını kavramsallaştırarak değil, şiirselleştirerek söylemek söz konusudur. Bu durum, hikmet ve tefekkür geleneğinin bir özelliğidir. Şiirle, sanatla ortaya konulan yalnız bir sanat eseri değil, aynı zamanda bir dünya görüşü, bir hayat ve insan anlayışıdır da. "Şahsi tefekkür", bu şekilde, edebiyat alanında kendisine güçlü bir ifade alanı bulur.

Felsefe ve yerlilik konusunu tartışan felsefecilerimizden biri de Nurettin Topçu'dur. Topçu, ulusal bir felsefenin imkânını tartışmaz, doğrudan doğruya böyle bir felsefenin niçin gerekli olduğu sorusuna cevap arar. Onun "niçin ulusal bir felsefemiz olmalıdır" sorusuna verdiği cevabı şu şekilde özetleyebiliriz: Ulusal bir felsefemiz olmalıdır, çünkü; (1) Felsefe bize aklımızı kullanmayı öğretir. Bu şekilde eşyayı nasıl ve hangi açıdan görebileceğimizi tayin ederiz. (2) Felsefe bize ahlaksal tutumlarımız üzerinde eleştirel bir tavırla düşünebilmeyi öğretir; yabancı ve işe yaramayan örf ve adetler konusunda sağduyulu bir tavır takınmamızı sağlar; bizi bağnazlıktan korur. (3) Sağlıklı bir politik düzenin ortaya çıkmasına katkı sağlar. Politik tutumlarımız ve tercihlerimiz konusunda bizi bilinçlendirir. (4) İnanma biçimi açısından da önemlidir; tıpkı ahlakı, geçerliliğini yitirmiş örf ve adetlerden temizlediği gibi, dini inanışı da hurafelerden temizleyerek saf hale getirir. Ona göre felsefe olmazsa, dindarlık bir rüyaya, bir vehme, bir hastalığa dönüşür. (5) Felsefe özgürlüğümüzün bilinci ve hayat kaynağıdır. Bizi hayatın anlamı ve değeri konusunda düşündüren felsefe, bu şekilde bize bir özgürlük duygusu da kazandırır. (6) Gelişme ve ilerleme düşüncesi, temelini felsefede bulur. Toplumsal reformlar, devrimler ve ıslahatlar çıkışını felsefeden alır. Felsefi bir tutumumuz olmazsa, ihtiyaç duyduğumuz toplumsal reformları, düzenlemeleri ve dönüşümleri gerçekleştiremeyiz.

Niçin ulusal bir felsefemiz olması gerektiği yönündeki soruya bu şekilde cevap veren Topçu, makalesinin temel fikrini bir cümle ile formüle eder: "Bizzat kendimize karşı zalim olmak istemiyorsak kendimize bir felsefe arayalım."[11] Buradan da anlaşılacağı üzere, bir toplumun dilsel, kültürel ve geleneksel koşulları içinde ortaya çıkma, gelişme ve ilerleme imkânı bulan felsefe, bir başka açıdan o topluma kendi sorunlarını düşünebilme ve çözebilmek imkânı sunar. Felsefi bakışın egemen olduğu toplumların, kendi sorunlarını çözme yolunda daha esnek, daha yaratıcı, daha geniş açılı ve daha ileri görüşlü olduklarını söyleyebiliriz.

2.2. Dilin İmkânı

Felsefenin yerli imkânları konusunda üzerinde önemle durulması gereken hususlardan biri de dil konusudur. Felsefe kendisini ancak bir dille, bir dilin ifade imkânları içinde var edebilmektedir. Dilin dışında felsefe yoktur. Felsefenin yerli imkânları arasında beklide ilk sırada yer alan öğe, dil öğesidir. Bir ulusun karakteri, ruhu, diline yansır. Aklı, zihniyeti ve düşünme biçimi dilinde, dilinin mantığında görünüşe çıkar. Bir ulusa ait dil, felsefe, sanat ve edebiyat eserlerinde cisimleşirken, o ulusa ait ruh ve karakter de şekillenir, görünüm kazanır. Wilhelm Humboldt, ulusların karakterlerini ve kültürlerini dillerinde araştırmak gerektiğine inanmıştır. Ona göre dil bir ulusun kültür düzeyini gösteren en iyi araçtır.[12]

[11] Nurettin Topçu, *Yarınki Türkiye*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1999, s. 52-66.
[12] Bedia Akarsu, *Wilhelm Humboldt'ta Dil – Kültür Bağlamı*, İstanbul, Remzi Kitabevi, s. 7, 64.

Felsefenin aracı dildir. Filozof sayılarla, formüllerle felsefe yapmaz; kılcal damarlarına kadar kültürün, geleneğin, kendine özgü duyuşların ve yaşantıların sızdığı sözcüklerle felsefe yapar. Filozof, düşüncelerini bir dile ait kelimelerin ifade gücüne emanet eder. Ahmet İnam, bu durumu şu şekilde ifade eder: "Felsefe gönüllüsü insanlar, düşüncelerini iletip geliştirebilecekleri dil gücüne sahip olmalılar. Bir kültürün felsefe oluşumlarının olmazsa olmaz koşullarından birisi, o kültürün dilinin ve o dille ortaya çıkmış düşüncelerinin felsefe üretimine uygun bir yapı taşımasıdır. İşlenmiş, yoğrulmuş, soyut kavramlardan, kavramlar arası ilişkilerin ifade edilebileceği sentaks, semantik ve pragmatikten yoksun bir dil, o kültürde felsefeyi taşıyamaz. Bir dilin yaşayamadığı, kendi yaşama dünyasından (*lebenswelt*) devşiremediği sözcükleri üzerinde, düşünce iğreti durur."[13]

Dil demek, "özgü olan", "özgüleri özgü kılan" demektir. Felsefe, her hangi bir kültüre, her hangi bir ulusa "özgü olan" dille görünüşe çıkar. Bu açıdan bakıldığında Türkiye'de felsefe yapmanın en önemli yerli imkânlarından biri, Türkçedir. Yerliliğin imkânının aranabileceği en önemli alan, dil alanıdır. Türkçenin anlam dünyası, ifade gücü, içerdiği dünya görüşü, Türkiye'de felsefenin en önemli yerli kaynağıdır. Bir dilin anlam katmanları arasında, tıpkı mitolojisinde, kosmogonisinde, destanlarında, söylencelerinde olduğu gibi özgün katkılar vardır. Bir ulusun dili o ulusun felsefe yapma potansiyelini de gösterir. Türkçe, felsefeye kendi yaratıcı gücünü katabilmeli. Soykan "Türk Dili ile Felsefe Yapmanın Olanakları" başlıklı makalesinde "mantıksal – matematiksel" açıdan Türkçenin felsefe dili olmadaki yeterliliğine, bir başka deyişle Türkçede felsefe yapma imkânına değinir. "Düşünmek belli bir tarzda konuşmaktır. Sözcükleri alışkanlıkla mekanik olarak art arda getirmek anlamında değil, fakat gerçekten onların anlamının ayırdında olarak, aralarında mantıksal bağıntılar kurarak konuşmak, yani düşünmek, felsefe yapmaktan başka bir şey değildir. Schleiermacher söylüyor: "Yunancada en güzel çağda dialesthai, konuşmayı sürdürmek ve felsefe yapmak demekti, felsefenin aracı diyalektik… O halde felsefe de ulusal bir felsefe olmak zorundadır ve genel geçer bir felsefe ortaya koymak yanlıştır."[14] Konuşmayı sürdürdüğümüz dil, evrensel değil ulusal bir dildir. Bu nedenle dil öncelikle yerliliğin imkânları içinde çiçeklenir. Bu anlamda felsefe geleneğimizden söz ederken, felsefeye kendi dilimizin imkânları ve dünya görüşü ile, kültürümüzün dil, duyuş ve yaşantıları ile katılmayı ifade ederiz.

Burada şunu da belirtmemiz gerekir: Felsefe bir ulusa değil, daha çok ifade imkânları ile içinde varlık kazandığı dile aittir, felsefe bir dilin felsefesidir, bir dile ait felsefedir. Bir dil yalnız bir ulus değil, pek çok ulus tarafından kullanılıyor olabilir. Bir Hintlinin, bir Afrikalının İngiliz dilinde ürettiği felsefe, Hint ya da Afrika felsefe kültürüne değil, öncelikle İngiliz felsefe kültürüne ait olacaktır. Yahudi asıllı filozofların, başta Fransızca, Almanca ve İngilizce felsefe ve edebiyat literatürüne kazandırdıkları yüzlerce değerli eser vardır. Aynı şekilde onlar da ait oldukları dile ve kültüre aittir. Burada şöyle bir açıklama yapılabilir: Bir dilin felsefesi olmak, o dilin ait olduğu ulusun sınırlarını aşan bir anlama sahiptir. Türk felsefesi de Türkçe felsefedir, Türkçenin imkanları ile yapılan felsefedir. Farklı uluslardan bireyler Türkçe ile felsefe yapabilirler, bunu tercih edebilirler; tıpkı İngiliz, Fransız ve Alman asıllı olmayan pek çok kişinin İngiliz, Fransız veya Alman dilinde felsefe yapması gibi. Bu anlamda "Türk felsefesi" ifadesi de, etnik bir ifade olmanın ötesinde, kültürel bir adlandırma olacaktır. Bu durum, dilin aidiyetiyle değil, yaşanması ilgili bir sorundur. Bir dille felsefe yapmak, hayatı o dille yaşayıp algılamak, varlığı o dille tanımaktır. Türk felsefesi varlığı Türkçe yaşayan insanların yaptığı bir felsefedir; hayatın ve varlığın Türkçe yaşandığı, Türkçe algılandığı bir felsefedir. Bu durumda "Türk felsefesi" ile "Türkçe felsefe" özdeşleşir; gerektiğinde birbirinin yerine kullanılabilecek ifadeler haline gelirler.

---

[13] Ahmet İnam, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'deki Felsefenin Serüveni", *Felsefe, Eğitim, Sanat: Saffet Bilhan Armağanı*'nda, der: S. Büyükdüvenci, V. Taşdelen, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s. 80.

[14] Ömer Naci Soykan, *Arayışlar, Felsefe Konuşmaları 2*, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 2003, s. 70, 73.

2.3. Dinin İmkanı

Bu makaleye, "dinin imkanı" da eklenabilir. Zira din, soyut düşünebilme, varlığı soyut bir biçimde tasavvur edebilme, anlamlandırabilme yetisinin tohumunu oluşturur. Tanrı tasavvuru ve bu tasavvurun "Varlık"la ilişkisi, felsefe duygusunun da nüvesini oluşturur.

……

2.4. Yerin İmkânı

Felsefe ve yerlilik konusuna bir başka açıdan şu şekilde yaklaşabiliriz: "Yerli", çoğu kez bir yere "ait olan", bir yerde "konumlanan" ve ait olduğu yerin özelliklerini üzerinde taşıyan kişi ya da nesne anlamında kullanılır. Yerli olabilmek için, öncelikle bir "yer"in, bir "zemin"in olması gerekir. Bir yeri olmayan yerli de olamaz. Yerli olabilmem için yerimin olması gerekir. Yerli olabilmem için yerle ilişkimin olması gerekir; yer üstünde bir yaşantı oluşturabilmem gerekir. Aksi halde konargöçerler gibi, bir iz bırakmadan gelip geçerim. Şu halde yerlilik, öncelikle göçebelikten kurtulmayı ve bir yere bağlanmayı ifade eder. Bir yere bağlanamazsam, yerleşik bir hayat sürmezsem yerli de olamam. İbn Haldun, bedevi yaşantısı ile şehirli (*medenî*) yaşantısını bu "yerleşiklik" açısından ayırır.[15] Uygarlığı şehirliler üretir. Buna göre yerlilik bir üretim biçimidir: kültürü, yazıyı, kitabı, kütüphaneyi, eğitimi, nezaketi üretme biçimidir. Uygarlık, bu üretim biçimi ile birlikte ortaya çıkar. Yerleşik bir yaşam sürmek, felsefenin de koşulları arasındandır. Bu anlamda yerleşmek, bir yerde mukim olmak, felsefenin ön koşuludur. Ancak yerleşik bir yaşam süren; kültürü, sanatı, şehri, meydanı, sokağı, mimarisi, edebiyatı ve de kütüphanesi olan toplumların felsefesi olabilir. Bunlar ise ancak yerleşmiş (*konmuş*) toplumlarda olabilecek özelliklerdir.

Şimdiye değin bir yer üzerinde üretilen kültürün kendine özgülüğünden söz ettik; şimdi şunu sorabiliriz: Acaba bu yerin kendisi de yerlilikteki "kendine özgülüğe" dâhil midir? Braudel, Akdeniz ve Akdeniz uygarlıkları konusunda yaptığı çalışmalarda, "coğrafyanın tarih yazdığı" tezi üzerinde durur.[16] Tarihi yazan coğrafya acaba felsefeyi de yazabilir mi, felsefenin oluşumu üzerinde de etkili olabilir mi? *Jéohistorie*'den söz edildiği gibi *jéophilosophie*'den de söz edilebilir mi? Mısır'a, Mezopotamya'ya, Grek ve Latin dünyasına, İskenderiye'ye, Bağdat'a baktığımızda felsefenin hep belirli özellikleri olan bir coğrafyada şekillendiğini görürüz. Bu coğrafya, iletişime uygun, ulaşım yolları üzerinde, gelir kaynakları ve verimliliği olan, şehirleşmiş ya da şehirleşmeye uygun yerlerdir. Felsefenin oluşması açısından şehirleşme ve şehirleşmeye uygunluk önemli bir unsurdur.

Bilindiği üzere, felsefe ve bilimsel düşünce, Ege Kıyılarında, İonya'da başlamıştır. Walter Kranz bu konuda şunları söyler: "Bilimsel felsefenin, hatta genellikle bilimin doğduğu yer Anadolu kıyılarındaki bir İonya kenti olan Milet'tir. Helenlerle Helen olmayan halkın yan yana yaşayışının ayrı kuvvette bir fikir yarattığı ve ruha pek ayrı bir canlılık verdiği bu yerde insan daha İ.Ö. 6. Yüzyılda ilk olarak pratik yarar için değil de sadece doğru uğrunda sorularla boğuşmuştur. Bu ise bilimsel çabanın gerçek belirtisidir."[17] Egeli filozoflar *arkhe* sorununa cevap ararlarken, acaba ege kıyılarının berraklığı, güzelliği, güneşin deniz üzerindeki parıltısı, verimli bağ ve bahçeleri, denizin ve yağmurun bereketi verdikleri cevaplarda etkili olmuş mudur? Anadolu, kendi özgül konumuyla, felsefeyi de oluşturan ve

---

[15] İbn Haldun, *Mukaddime*, çev, Zakir Kadiri Ugan, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 302, vd.

[16] "Gerçeği söylemek gerekirse, tarihçi biraz da yolcu gibidir. O, günün güçlülerinin geliştiği tiyatronun dekoru olan ovada duraklamaktadır; o da yakın ve yüksek dağlara tırmanmaya hevesli görünmemektedir. Kentleri ve arşivlerini asla terk etmemiş tarihçilerden çoğu, bunları keşfettiğinde şaşıracaktır." (Bkz. Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, çev. M. Ali Kılıçbay, Eren Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 6). Braudel keşfedilmesi gereken tarihsel aktörler arasında dağları, ormanları, ovaları, çölleri, ırmakları, denizleri, iklim ve bitki örtüsü gibi coğrafi faktörleri görür. Akdeniz ve Akdeniz uygarlıkları konusunda yaptığı çalışmalar bu coğrafya merkezli (*jéohistorie*) tarih anlayışının bir ürünüdür.

[17] Walter Kranz, *Antik Felsefe*, çev. Suad Y. Baydur, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1984, s. 27.

geliştiren bir yerdir. Denilebilir ki, yerlilik yalnız kültürden, insan faktöründen oluşmaz, yerin kendisinden de oluşur. Anadolu onlarca uygarlığın beşiği olarak bizzat kendisi de bir "yerlilik" unsurudur. Bu uygarlıklar her ne kadar farklı karakterde de olsalar Anadolu menşeli olmakta birleşirler. Anadoluluk çok kültürlülüktür, çok dilliliktir, çok inançlılıktır. Anadoluluk söylenceler, mitoslar, öyküler içinde olmaktır. Bu çoklu yapı, felsefeyi üreten bir yapıdır. Homojenleşme başladığında, buna koşut bir biçimde felsefe yapmanın imkânları da azalacak, sorma ve cevaplamanın imkânları da ortadan kalkacaktır. Anadoluluk, uygarlıklar üzerinde bir mozaiğin deseni, bir senfoninin motifi olmaktır, pek çok uygarlık biçiminin mirasını almaktır. Felsefe açısından baktığımızda, Anadolu, felsefenin de beşiği ve doğum noktasıdır. Dolayısıyla felsefenin özünde olan çok kültürlülüğün cisimleştiği ve diyaloğa geçtiği yer olarak, kendi yerelliğinden felsefenin olanaklarını da türetmiştir. Bir yer olarak Anadolu'nun yerelliğinin bir anlamı da bu diyalogtur: uygarlıkların birbirine kavuşma, birbirlerinde erime ve yeni yorumlara, yeni formlara kavuşma noktası olmasıdır.

Sonuç

Felsefenin muhakkak bir kültürel, bir yerlilik boyutu olmalıdır. Zira o bilim gibi çalışmaz, nesneleri konuşturmaz, nesnel olma iddiası gütmez. Her zaman kökleriyle bir kültürü, bir yaşantı dünyasının havasını solur, bir yaşantı ortamından hareket eder, bu yaşantı ortamının etkilerini, derin izlerini taşır. Bu izleri taşımayan bir felsefe, kendine özgü bir karakter göstermez, bir kişilik yapısı ortaya koymaz. Yerli unsur, felsefe yapmanın gerekçesidir. Zira filozof başkaları için yapmaz felsefesini, öncelikle kendisi için, kendi merakları için, olsa olsa kendisi gibi yaşayanlar ve hissedenler için yapar. Filozof soruyu bütün insanları ilgilendirecek şekilde (bağlayacak şekilde değil) düşünse de, sonuçta kendisi için ve yalnız kendi adına cevaplar. Kendi adına cevaplarken, bir uyarı notu bırakmayı da ihmal etmez: "şimdilik böyle düşünüyorum." Bu yerli ve öznel boyut, felsefenin "karşılığını", "gerekçesini", daha iyi bir söyleyişle "anlamını" oluşturur.

Dolayısıyla, felsefe tüm anlamını, benim dünyamda, benim bireysel varlığımda bir karşılık buluyor oluşundan alır. Dünyamızda karşılığı olmayan bir felsefe, ardı arkası kesilmeyen sözcükler yığınına dönüşecektir. Onu kendi algılarımla, kendi yaşantılarımla, kendi hislerimle doldurmadığımda, ona kendimi katmadığımda, felsefenin benim için anlamını kurmamış, boş bırakmış olurum. Başarılı ya da başarısız, zengin ya da fakir, aydınlık ya da karanlık, felsefe kendi tarihsel deneyiminden yararlanmasını bilmelidir. Tarihsel deneyim derken yalnız siyasi tarih değil, buna eğitim, bilim, kültür, tefekkür, iktisat gibi olası bütün tarihsel deneyimler dâhildir. Tarihsel ve kültürel yaşantılarımızın felsefi dile çevirisi; kendi tarihsel, kültürel maceramızın felsefi bakış açısıyla yeniden okunması gerekir. Burada felsefenin yükleneceği işlev, bir "yöntem" işlevidir. Felsefe kendi eleştirel, sorgulayıcı bakışını kendi tarihsel dünyamıza çevirebilmelidir. Felsefenin Türkiye'deki yerli imkânları açısından söylersek, edebiyat ve bilim arasındaki geniş yelpazede, filozofun duruşuna göre bazen bilime bazen edebiyata yakın duran felsefenin, hikmet ve tefekkür geleneğinin imkânlarından da yararlanacak şekilde edebiyata yakın bir yerde olduğu söylenebilir. Bu bağlamda kendisine özellikle insan felsefesi ve etik çerçevede sağlam bir zemin bulabilir.[18]

Türkiye'de felsefenin yerli imkanlarının neler olduğunu sorguladığımızda buna tüm birikimimizi katabiliriz, katmamız gerekir. Bunun başında da İslam düşüncesi, özel anlamda

[18] Hilmi Yavuz'a göre Türkiye'de felsefe eğitimi "yapıcı" ve "yeniden-üretici" olmayı amaçlıyorsa, yeniden ahlak ve politika felsefesine ağılık vermelidir. Çünkü bu alan, "somut yaşam pratiği" alanıdır. "Toplumumuzun geçirdiği tarihsel dönüşümlerin oluşturduğu zihinsel yönsemeler, Türk insanının ancak bu alanlarda "yaratıcı" ve "yeniden üretici" olduğunu gösteriyor" (Hilmi Yavuz, *Felsefe Yazıları*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 148).

da tasavvuf gelir.[19] Tefekkür geleneğimiz, İslam düşüncesiyle özsel bağlara sahiptir. Bugün de bu kanalın açık ve işlek tutulması felsefenin imkânlarının anlaşılabilmesi açısından önemlidir. Hilmi Ziya Ülken, *Türk Tefekkürü Tarihi* isimli kitabına giriş olarak *İslam Düşüncesi* adlı kitabını yazar.[20] Bunun anlamı şudur: İslam düşüncesine giriş yapılmadan Türk tefekkür tarihini anlamak mümkün olmayacaktır. Bu bir tercih değil, bir zorunluluktur. Buradan hareketle şunu söylemek uygun görünüyor. Türkiye'de felsefenin yeli imkânlarının araştırılması ister istemez İslam düşüncesinin imkânlarına açılacaktır. Bu kanal aynı zamanda yerel olanın evrensel olana açılma imkânını ve potansiyelini de gösterir.

Günümüzde, ülkemizde felsefe giderek ilgi görmeye başlayan bir alan haline gelmiştir. Sadece meslekten felsefeciler değil, bilimin ve sanatın her alanından felsefeye ve felsefi düşünmüş biçimine karşı artan bir ilgi söz konusudur. Farklı branşlardan kişiler, felsefi düşünüş biçiminin kendi alanları açısından taşıdığı imkânı anlamaya çalışmaktadır. Bir kültür dairesinde, felsefeyle diyaloğa girebilmek, olumlu bir felsefe tasavvuru ortaya koyabilmek, felsefenin en önemli yerli imkânıdır. Dil ve kültür açısından bakıldığında, kendi yerli kaynağımızı işleyecek, onun felsefi dile çevirisini yapabilecek denli dilsel ve kültürel bir olgunluğa ulaştığımız söylenebilir. Sonuç olarak diyebiliriz ki, ülkemizde felsefenin geleceği açısından iyimser olabilmemiz için önemli nedenler vardır. Kenan Gürsoy bu umudu şu şekilde dile getirir: "Galiba bizim jenerasyonumuzdan sonraki jenerasyonda, özgün felsefe adamlarının yetiştiğini göreceğiz. Bunlar bir anlamda felsefe akademisyenleridir, ama bir diğer anlamda felsefecilerdir, yani yavaş yavaş filozoflardır."[21] Bu umudun işlerlik kazanabileceği alan da felsefenin yerli imkânları alanıdır.

[19] Kenan Gürsoy, "yaşayan ve yaşanan bir felsefe" olarak tanımladığı tasavvufun felsefi düşünüş açısından taşıdığı anlama yönelir; varlık, bilgi ve insan anlayışıyla tasavvuf düşüncesinin, felsefe için bir imkân olduğu düşüncesi üzerinde durur. (Bkz. *Bir Felsefe Geleneğimiz Var mı?*, s. 35, 38, 54, 71, 74).
[20] Hilmi Ziya Ülken, *İslam Düşüncesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1946, s. 663.
[21] Kenan Gürsoy, *Bir Felsefe Geleneğimiz Var mı?*, s. 34.